

OSVÁTH ZSOLT

főlevéltáros

Semmelweis Egyetem Központi Levéltár

osvath.zsolt@semmelweis-univ.hu

## RECTORII UNIVERSITĂȚII DIN CLUJ (1872-1919) – A KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYEGYETEM REKTORAI (1872- 1919).

Szerkesztő Róbert-Miklós és Toth Szilárd

Presă Universitară Clujeană, Kolozsvár, 2022, 479 lap

A kolozsvári magyar felsőoktatás születésének 150. évfordulója 2022-ben joggal tekinthető sikereket hozó kultúrdiplomáciai és egyetemtörténeti eseménynek. A két jogutód *universitas* székhelyén Kolozsvárott és Szegeden tudományos konferenciákkal, kiállításokkal és nem utolsósorban sokszínű tematikájú egyetemtörténeti kiadványok megjelenítésével<sup>1</sup> ünnepelték a jeles alkalmat. Ezen művek sorába illeszkedik a most bemutatandó, a Kolozsvári Magyar Történeti Intézet két vezető oktatója: Nagy Róbert-Miklós és Toth Szilárd szerkesztette tudományos munka is.

Ami különlegessé teszi és elsődlegesen kiemelendő értékét adja a műnek, az, hogy egy bilingvis – magyar és román nyelvű – könyvet tart kezében az olvasó. A kétnyelvűség biztosítja, hogy a téma iránt érdeklődők és a kolozsvári felsőoktatást történetét kutató esetleg magyarul nem tudó történészek is támaszkodhatnak rá kutatómunkájuk során.

A Kolozsvári Magyar Történeti Intézet<sup>2</sup> és a Kolozsvári Akadémiai Bizottság<sup>3</sup> honlapjain közzé tett egy-egy rövid ismertetést erről a műről. Így a leíró jellegű alapadatokat magam is ekét helyről vettem át.

A *Rectorii Universității din Cluj (1872-1919) – A Kolozsvári Tudományegyetem Rektorai (1872-1919)* tudományos műfaját tekintve egyszerre archontológia és biográfia. A Kolozsvári Tudományegyetem (1881-től a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem) 48 rektorának életrajzát, oktatói pályafutását, tudományos és közéleti munkásságát és rektori tevékenységét mutatja be. A olvasó egy történeti műhelymunkát vehet kézbe, a kötetet 15 szerző – köztük a szerkesztők – jegyzi. Álljon itt valamennyiük neve: Antal Orsolya, Beke Ibolya, Bíró István, Csatári Gergő, Fodor János, Kápolnási Zsolt, Lukács József, Nagy Róbert-Miklós, Nechita Alexandra, Nemes Szilárd-Attila, Anna-Maria Stan, Szabó E. István, Toth Szilárd, Zán Antónia. A szerzők (Anna-Maria Stan és Lukács József és természetesen a szerkesztők kivételével) valamennyien Kolozsvári Magyar Történeti Intézetének doktorandusz, illetve magiszteri hallgatói, azaz Nagy Róbert-Miklós és Toth Szilárd tanítványai. Anna-Maria Stan a Babeș-Bolyai Tudományegyetem Egyetemi Kulturális Örökség Tanszék-Egyetemtörténeti Múzeumának tudományos főmunkatársa és múzeumi kurátora, az életrajzírás, mint a történettudományi műfaj szakavatott művelője.<sup>4</sup> Lukács József pedig ugyanezen intézmény tudományos munkatársa,

<sup>1</sup> Közülük két műről már jelent meg könyvismertetés. Vö. BEKE Ibolya, „A Szegedi Tudományegyetem és elődei története II. rész: A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdésig, 1872-1921”, *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 14, 1–2. sz. (2023): 253–257. és BÍRÓ István, „A kolozsvári egyetem alapításának forrásai és sajtóvisszhangja (1868-1872)”, *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 14, 1–2. sz. (2023): 258–261.

<sup>2</sup> <https://kmti.hiphi.ubbcluj.ro/en/node/765>.

<sup>3</sup> <https://kab.ro/hirek/hir/a-kolozsvari-tudomanyegyetem-rektorai-1872-1919-1459>. A hivatkozott híradás következő mondata: „Az olvasó, amint a cím is sejteti, egy kétnyelvű kötetet tarthat a kezében, ami növeli a mű célközönségét és értékét.” is megerősíti saját erre vonatkozó észrevételemet.

<sup>4</sup> Indulásától főszerkesztője a Babeș-Bolyai Tudományegyetem személyiségei című életrajzsorozatnak, amelynek első darabja 2015-ben látott napvilágot.

mindketten a Babeş–Bolyai Tudományegyetem és a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem történetének kutatói.

A szerkesztők és az említett szerzők közös szellemi alkotása párhuzamba állítható más közép-európai egyetemek – Comenius Egyetem,<sup>5</sup> Nagyszombati Egyetem,<sup>6</sup> Semmelweis Egyetem<sup>7</sup> – hason tárgyú kiadványaival, amelyek közül a két utóbbi életrajzi gyűjtemény ugyancsak kétnyelvű.<sup>8</sup> Az a tény, hogy mű könnyen olvasható, valószínűleg annak köszönhető, hogy a szerkesztők világosan fogalmazták meg szerkesztési elveiket és hangsúlyt fektettek arra, hogy társszerzők ezeket betartsák. Ez még akkor is érdemük, ha ez minden, több szerzőt felvonultató tudományos mű alapkövetelménye. A szerkesztési elvek részletesebb elemzést alább – tényleges példákon bemutatva – visszatérek.

A keménytablás és fényezett borítójú – így már látványszempontból is komolyságot sugalló – mű elején a kétnyelvű tartalomjegyzék áll. Ezt „*A rektorok, az Egyetemi Tanács és hatáskörük*” címet viselő bevezető tanulmány követi.<sup>9</sup> Szerzője, a szerkesztők egyike Toth Szilárd.

Annak ismeretében, hogy „*A Szegedi Tudományegyetem és elődei története II. rész: A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdésig, 1872–1921*” című egyetemtörténeti monográfia egy önálló fejezetet szentel a témakör elemzésének<sup>10</sup> feltehető a kérdés, indokolt-e egy ugyanabban az esztendőben kiadott másik egyetemtörténeti műben is egy tematikáját tekintve hasonló rész beillesztése? Válaszom a mű kétnyelvűségére tekintettel határozottan igen. A magyarul nem tudó célközönség miatt indokolt egy ilyen tárgykörű bevezetővel indítani a művet. Az a szakmai követelmény is megerősíti a bevezető indokoltságát, hogy az archontológia, mint történeti segédtudomány és segédtudományi műfaj elsődleges kutatási feladata egy előtanulmány részeként a tudományos vizsgálat tárgyát képező szervezet működésének történeti jellegű leírása. A magyarul értő olvasótábor számára pedig, adott a lehetőség annak összevetésére, hogy három kutató véleménye, mennyiben azonos, illetve mennyiben tér el egymástól.

Toth Szilárd ugyanakkor jól ismeri „*A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdésig, 1872–1921*” című könyv Mátyás Zoltán és Vajda Tamás által írt fejezetét, amit bizonyít, hogy saját írásban összesen hétszer hivatkozik erre a könyvfejezetre.

Az értekezés négy fejezetre tagolódik: 1. A rektorválasztás mechanizmusa, 2. A rektor és az Egyetemi Tanács hatásköre, 3. A rektor rendelkezésére álló költségvetés és 4. A rektori díszjelvények. Az első részben a kolozsvári rektorválasztás mechanizmusát vizsgálva a szerző az alább mondattal indít: „*A kolozsvári tudományegyetemen 1872–1919 között a pesti egyetemhez hasonlóan, évente választották a rektorokat.*”<sup>11</sup> A történeti hűség okán az idézet mondatba helyénvaló lett volna belefoglalni, hogy az akkori Magyarország harmadik egyetemén a Királyi József Műegyetemen ugyancsak a pesti tudományegyetemhez és így a kolozsvárihoz is hasonlóan évente választottak

<sup>5</sup> CSÁDER Viliam, *Rektori Univerzity Komenského 1919–2009* (Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2009)

<sup>6</sup> HOLOŠOVÁ, Alžbeta, *Rektori Trnavskej univerzity. Rectors of Trnava University 1635–1777/1992–2008* (Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2009)

<sup>7</sup> *Rectores Medici – Nagyszombat – Budapest*, szerk. MONOS Emil (Budapest: Semmelweis Kiadó, 2005, 2019.)

<sup>8</sup> A Nagyszombati Egyetem kiadványa szlovák és angol, Semmelweis Egyetemé pedig magyar és angol nyelvű.

<sup>9</sup> TOTH Szilárd, „A rektorok, az Egyetemi Tanács és hatáskörük”, in *Rektorii Univerzității din Cluj (1872–1919) – A Kolozsvári Tudományegyetem Rektora (1872–1919)*. szerk. NAGY Róbert-Miklós és TOTH Szilárd (Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár, 2022.) 10–23. Ebből látható, hogy a kétnyelvű bevezető tanulmány összterjedelme a könyvben 13 oldal rövid, ugyanakkor lényegre törő teljes igényű összegzése a vizsgált témának.

<sup>10</sup> MÁTYÁS Zoltán és VAJDA Tamás, „Rektorok, Rektori Hivatal”, in *A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdésig, 1872–1921*, szerk. MARJANUCZ László és ANTAL Tamás és VAJDA Tamás (Szeged, 2022), 109–145. A rektor szerepét az egyetem szervezetében és a rektorválasztás kérdéskörét, ugyanezen könyv egy korábbi fejezetében Mariska Zoltán is érinti. Vö. MARISKA Zoltán, „Az alapítástól a névadásig”, in *A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdésig*, 17–50.

Megjegyzendő Toth Szilárd – két fejezetet írva – maga is egyike a monográfia szerzőinek. Vö. TOTH Szilárd, „Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar”, in *A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdésig*, 247–340. és TOTH Szilárd, „Az egyetem, a város és Erdély kapcsolata”, in *Uo.* 611–663.

<sup>11</sup> TOTH, „A rektorok...” 11.

rektort.<sup>12</sup> Egyetemtörténeti tény Toth Szilárd azon megállapítása, hogy Kolozsvárott a karok<sup>13</sup> azonos szintű érdekképviselét szem előtt tartva, minden évben más-más fakultás adta az egyetem első emberét. Azt, hogy az egyes karok milyen rendben követék egymást a választási rendben arra a tanulmány írója a „*meghatározott algoritmus*” fogalmat alkalmazza. Eszerint a sorrend: 1. Jog- és Államtudományi Kar, 2. Orvostudományi Kar, 3. Bölcsész- és Nyelv és Történettudományi Kar, 4. Matematika és Természettudományi Kar.<sup>14</sup> A „*meghatározott algoritmus*” definíció helyett – egyetemtörténeti műben – helyénvalóbb lenne a *Diploma Inaugurale*-ra történő hivatkozás. Mária Terézia királynőnek ez az 1780-ban kiadott oklevele foglalja magában királyi rangra emelt egyetem szervezeti és működési szabályzatát. Ebben szerepel a karok rangsorrendje is, ami némi eltéréssel egyezik a Toth Szilárd által is közölt fenti sorrenddel. A kivétel, hogy a *Diploma Inaugurale*-ban első helyen a hittudományi fakultás áll, azonban a kolozsvári *universitason* nem létesült teológiai kar, így alakult ki a fentebb említett rangsorend vagy a szerző kifejezésével élve „*fontossági sorrend*”. Ebből a részfejezetből tudható meg, hogy pontosan mikor került sor az első kolozsvári egyetemi rektorválasztásra. Az időpont 1872. október 19. Az egyetem első rektora a nemzetgazdaságtan nyilvános rendes tanára Berde Áron lett. Toth Szilárd a legfőbb mozzanatokra összpontosítva írja le a választás menetét. Egyetemtörténeti értékű eleme „*A rektorválasztás mechanizmusa*” című fejezetnek a Berde Áron rektori tisztségére való alkalmasságáról írott gondolatsor.

A második „*A rektor és az Egyetemi Tanács hatásköre*” címet viselő fejezet szabatos és korábbi egyetemtörténeti kutatási eredményekkel egybevágó összegzése, a rektor, az Egyetemi Tanács és a rektori tanácsi és dékáni iroda adminisztrációját is végző „*Egyetemi központi rektori iroda*” működésének. Kiemelendőnek tartom, hogy a szerző ebben a részben az Egyetemi Tanács működéséről vallott saját meglátását egy remekül megválasztott – a második kolozsvári rektortól, Schulek Vilmostól – vett idézettel világítja meg: „*Az Egyetemi Tanács a rektor elnöklete a külön álló karok érdekeinek és ügyeinek összefoglalója, közvetítő a karok és a minisztérium között és rendeltetése az egyetemi egységet tartani fenn.*”<sup>15</sup>

Tanulmánya harmadik „*A rektor rendelkezésére álló költségvetés*” címet kapó egységében Toth Szilárd a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen 1903/04. tanévi rektorának, Apáthy Istvánnak 1904. szeptember 18-án elmondott rektori beszámoló beszédét idézve szemlélteti a rektor rendelkezésére álló költségkeret (az ún. házi javadalom) már az egyetem alapításakor is igen csekély volt.<sup>16</sup> Az első 1872/73. tanévben 1.500 forintot tett ki. Ez alig valamivel több, mint a 41.734 forintra rugó tanévi keret 3,5 %. Ez a pénz még a közüzemi kiadások és a takarítás költségeit is alig fedezte. Toth Szilárd felhívja a figyelmet, hogy „*[...] a rektor és az egyetem gazdasági autonómiájának a további korlátja [...]*”<sup>17</sup> az a fenntartói (vallás- és közoktatásügyi miniszteri) előírás, miszerint a házi javadalomból a rektor saját hatáskörében csak 500 koronán<sup>18</sup> aluli kifizetést engedélyezhetett. Az egység záró soraiban a rektor maradék hatásköreit sorolja fel a szerző.

---

<sup>12</sup> MÁTYÁS és VAJDA, „Rektorok...”, 113. említi ezt.

<sup>13</sup> A M. Kir. Kolozsvári (1881-től Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József) Tudományegyetemen alapítástól kezdve négy kar (Jog- és Államtudományi Kar, Orvostudományi Kar, Bölcsész- és Nyelv és Történettudományi Kar, Matematika és Természettudományi Kar) működött.

<sup>14</sup> Az, hogy míg a román nyelvű változatban a karok előtt az 1-4 sorszám áll, míg magyar változatban az 5-8. apró nyomdahiba.

<sup>15</sup> TOTH, „A rektorok...” 17.

<sup>16</sup> Apáthy rektornak ezt a beszédét MÁTYÁS és VAJDA, „Rektorok...”, is idézi 121–122.

<sup>17</sup> TOTH, „A rektorok...” 19.

<sup>18</sup> A tisztánlátást segíti, hogy Toth Szilárd lábjegyzetben megadja, hogy mikor váltja fel hivatalos pénznemként a forintot a korona, továbbá közli a korona-forint átváltás összegét is.

A bevezető tanulmány zárórésze: „*A rektori díszjelvények*” az egyetemi insigneák, díszjelvények<sup>19</sup> és adományozásuk történetének precíz ismertetése.<sup>20</sup> A kolozsvári egyetem története szempontjából igen lényeges és új megközelítési szempontot kínál Toth Szilárd alább idézendő megállapítása: „*Ha az egyetemi autonómiában korlátozta is az uralkodó és a kormány az egyetemet, a tekintélyét azszal próbálta növelni, hogy díszjelvényeket adományozott neki.*”<sup>21</sup>

A kolozsvári tudományegyetem története kutatásában szintén új megközelítési szempontot nyújtanak Toth Szilárdnak a M. Kir. Kolozsvári (1881-től Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József) Tudományegyetemen 48 rektorának tevékenységét az (egyetem) történész és mai egyetemi vezető oktató nézőpontját tükröző zárószöve: „*Mint látható a Kolozsvári Tudományegyetem rektorainak a korabeli közoktatási törvények nemigen hagytak sok mozgásteret, az egyetemi autonómia nem volt olyan széleskörű, mint napjainkban. A gazdasági jellegű korlátozások voltak azonban a legsúlyosabbak, beleértve a szerény költségvetést. Ennek ellenére a legtöbb rektornak sikerült áthidalni ezeket a megszorításokat és egy fél évszázad alatt egy valóban modern és európai szinten versenyképes egyetemet sikerült felépíteniük.*”<sup>22</sup>

A bevezető tanulmányt a M. Kir. Kolozsvári (1881-től Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József) Tudományegyetemen 1872–1919 közötti 48 rektorának életrajza a fentebb felsorolt 15 szerző tollából.

Itt térnék vissza a már említett világos a két gyakorlott szerkesztőt dicsérő szerkesztési elvek bemutatására. Az életrajzok a rektorok hivatalviselésének sorrendjében követik egymást az első tanév (1872/73. tanév) rektorától a már felemlített Berde Árontól, az utolsó tanév (1918/19. tanév) rektoráig, Schneller Istvánig. Ez a rend lévén a mű nem életrajzi lexikon, hanem archontológia, közlési kritérium. Bár az életrajzok terjedelme 7 és 14 oldal között változik (a legtöbb 10 oldal terjedelmű), felépítésük mégis azonos. Az első lapon az adott rektor fényképe (arcképe) és születési, illetve haláladatai (év, hó nap) állnak román és magyar nyelven. Esztétikai értékkel bír, hogy az arcképek mérete és megjelenési formája (ellipszis alakú keret) megegyező. Ezt követi a bemutatandó rektor életrajza, gazdag lábjegyzet-apparátussal. A biográfiát a rektor tudományos munkásságát reprezentáló válogatás követi. Az utolsó egység az irodalomjegyzék, azaz az életrajz megírásához a szerző(k) által felhasznált művek (magyar és román nyelven kiadott egyetemtörténeti monográfiák, lexikonok, folyóiratcikkek, webhelyek) felsorolása.

„*Megjegyzendő, hogy eddig nem jelent meg ilyen jellegű alkotás, amely igyekezett egy kötetbe gyűjteni e 48 kiemelkedő egyetemi tanár rövid életrajzát, egyetemi tanári pályafutását, tudományos munkásságát és rektori tevékenységét.*” – olvasható a Kolozsvári Magyar Történeti Intézet honlapján megjelent rövid ismertetőben. A recenzens ehhez csupán annyit fűz hozzá, hogy a „*Rectorii Universităţii din Cluj (1872-1919) – A Kolozsvári Tudományegyetem Rektori (1872-1919)*” megjelenésében és tartalmában is méltó tisztelgés a kolozsvári magyar nyelvű felsőoktatás 150. évfordulója előtt.<sup>23</sup>

Így nemcsak, mint azt már említettem egyetemtörténeti és kultúrdiplomáciai szempontból, hanem emlékezetpolitikai szempontból is örömteli, hogy megírásra és kiadásra került. Egyúttal a jövőbeli a M. Kir. Kolozsvári (1881-től Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József) Tudományegyetemen történetébe tartozó jövőbeni prozopográfiai kutatásokhoz is alpműként szolgálhat.

---

<sup>19</sup> Ezek a rektori, a négy dékáni lánc, a rektori bot, valamint a dékáni botok. Toth Szilárd a rektori és dékáni botokról írva zárójelben a teljesen helyes *sceptrum* (magyarul: díszbot) insigniológiai szakkifejezést alkalmazza. Ez jelentéstartalmában megegyező a magyarországi egyetemi insigniológiában használt *pedum* (magyarul: jogar) szakkifejezéssel. Ld. TOTH im. 21. A *pedum* és a *sceptrum* rokonértelműségére vonatkozóan ld. PAPP József, *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen* (Budapest, 1982), 62.

<sup>20</sup> MÁTYÁS és VAJDA többször hivatkozott munkájukban „*A rektori hatalom reprezentációja*” címmel tárgyalják ezt a témakört (im. 130-133.).

<sup>21</sup> TOTH, „A rektorok...” 21.

<sup>22</sup> Uo.

<sup>23</sup> A mű címlappjának versoján is ott látható az erre utaló megjegyzés („*A kolozsvári magyar nyelvű felsőoktatás 150. évfordulója alkalmából*”).